

NEMZETISÉGI ISKOLAÜGY KÁRPÁTALJÁN (1944–1990)

Gabóda Béla

Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Az iskolatörténeti kutatások egyik legkevésbé feltárt területe Kárpátalja a második világháború (utolsó) éveiben, illetve a magyar tannyelvű iskolahálózat kialakulása és változása ebben a régióban az 1944 utáni időszakban. Ezt a hiányt kíséreltük meg pótolni dolgozatunkkal, amelyben kísérletet teszünk forrásanyag alapján feltárni Kárpátalján a közoktatás történeti alakulását és fejlődését az 1944–1990-es években, különös tekintettel a magyar tannyelvű iskolákra.

Közigazgatási vázlat, politikai viszonyok, népesség

Az 1944. szeptember 26-tól október 28-ig terjedő időszak alatt került szovjet fennhatóság alá a mai Kárpátalja területe. November 26-án Munkácson összeült „Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai”-nak első kongresszusa, melyen kiáltványt fogadtak el „Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet Ukrajnával való újraegyesítéséről” (*Zseliczky, 1998*).

1945. június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság Moszkvában egyezményt írt alá a területnek a Szovjetunióhoz való csatolásáról. Az egyezményt november 22-én csehszlovák részről, november 27-én szovjet részről ratifikálták (*Botlik és Dupka, 1991. 53. o.; 148. o.; Zseliczky, 1998*).

1946. január 22-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet hozott a Kárpátontúli terület megalakításáról az Ukrán SZSZK kötelékében, a következő felosztásban: 13 körzet (ma : járás), 2 területi jogú, 3 körzeti jogú város, 28 mezőváros és 257 községi tanács. Kárpátaljának ekkor 38 városa, 561 községe, vagyis összesen 599 települése volt. Január 24-től az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a Kárpátontúli területen az Ukrán SZSZK törvényei léptek életbe (*Botlik és Dupka, 1991. 62. o.; Zseliczky, 1998*).

A háborús viszonyok, a zsidó lakosság deportálása, majd az új hatalom idején a felnőtt férfi lakosság kényszermunkára hurcolása, a német családok kitelepítése, illetve a felgyorsuló emigráció és migráció jelentősen befolyásolta a terület népességének összetételét (*Makara, 1995. 101–107.; Makara és Csavarga, 1995. 51–63. o.*).

Kárpátalja lakossága az 1941. évi népszámlálás adatai szerint (a jelenlegi területre vonatkoztatva) az alábbiak szerint oszlott meg: 502 329 ruszin, 245 286 magyar, 78 272 zsidó, 15 587 román, 13 244 német, 6 838 cseh és szlovák; összesen 852 546 (*Kocsis, 1989*). A kárpátaljai levéltár adatai szerint 1946-ban a lakosság nemzetiségi összetétele a

következésképpen alakult: 527 032 ukrán, 72 176 orosz, 134 558 magyar, 6 998 zsidó, 12 420 román, 2 338 német, 2 774 cseh; összesen 775 116¹ (1. táblázat).

1. táblázat. Kárpátalja lakossága anyanyelv, illetve nemzetiség szerint (1880–1989) (abszolút számokban)

Nemzetiség	1880	1910	1921	1930	1941	1959	1970	1979	1989
Magyar	102219	184789	111052	116975	233111	146247	151949	158446	155711
Ruszin*	239975	334755	372278	446478	500264	–	–	–	–
Orosz	–	–	–	–	–	29599	35189	41713	49458
Ukrán	–	–	–	–	–	686464	808131	898606	976749
Német	30474	63561	9591	12778	13222	3504	4230	3746	3478
Rómán	–	–	–	–	–	18346	23454	27155	29485
Szlovák**	7849	6344	19632	34700	6847	12289	10294	8914	7329
Zsidó			80117	91845	–	12169	10857	3848	2639
Cigány	–	–	–	–	–	4970	5902	5586	12131
Egyéb	20763	13325	19772	31531	97145	6585	7515	7745	8368
Összesen	401280	602774	612442	734315	850589	920173	1056799	1155759	1245618

Megjegyzés: * 1880–1941. között az oroszokkal és ukránokkal együtt.

** 1921–1930. és 1950–1979. között a csehekkel együtt.

A táblázatban a félkövér kiemelés az előző népszámláláshoz viszonyított **növekedést**, a dőlt a **csökkenést** jelzi.

Az első hivatalos szovjet népszámlálás (1959) adatai szerint a terület összlakossága 920 173, ebből magyar nemzetiségű 146 247 (*Botlik és Dupka*, 1991. 71. o.). A népszámlálás adatai erősen torzítanak. A Kárpátalját megszálló 4. ukrán front 1944. november 13-i 0036. számú parancsa értelmében a szovjet hadsereg a 18 és 50 év közötti magyar és német férfi lakosságot úgynevezett „málenkij robot”-ra hurcolta a Szovjetunió belső területeire (*Dupka*, 1994. 167. o.). Hozzávetőleges számítások és becslések szerint a mai Kárpátalja területéről és Magyarország szomszédos Szabolcs–Szatmár–Bereg megyéjéből 40–60 ezer férfit hurcoltak el a fenti határozat alapján. Az elhurcoltaknak csak a negyede élte túl a sztálini lágereket (*Zselicky*, 1993). Mások szerint „Kárpátaljáról mintegy 40 ezer magyart és németet, illetve hadifoglyokkal együtt mintegy 100 ezer magyart és németet hurcoltak el, többek között német családnevű nőket is. [...] Az elhurcoltak 30%-a nem tért haza.” (*Dupka*, 1994. 167. o.) *S. Benedek* (1994. 176. o.) úgy véli, hogy az 1944-ben elhurcoltak közül 20–30 ezren nem tértek vissza Kárpátaljára. *Botlik és Dupka* (1991. 55. o.) 40 ezer kárpátaljai magyar és német elhurcoltat említ, s szerintük 70%-uk a sztálinista lágerekben pusztult el. Ugyanők más helyen (1993. 13. o.) azt

¹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), fond R – 195, o. 24, ügy. sz. 1 b, 1. o.

állítják, hogy 1944. november 18. és december 16. között 22 951 férfit hurcoltak el Kárpátaljáról.

Az elhurcoltak és odaveszettek számáról tehát nem rendelkezünk pontos adatokkal, ami nem csoda, hisz az eseményeket 1989-ig szigorúan titkosan kezelték (*Dupka*, 1993). De az bizonyos, hogy a deportálások befolyásolták a későbbi népszámlálások eredményeit, hiszen a retorziók nemzetiségi alapon folytak, s sok magyar és szlovák ukrán nemzetiségűnek vallotta magát az elhurcolás elkerülése érdekében (*Dupka*, 1993. 202. o.; 1994. 167. o.). Ez a félelem keltette „asszimiláció” hosszú távon éreztette hatását.

A magyarság számát csökkentette az is, hogy a magyar nemzetiségű és anyanyelvű görög katolikus vallású lakosságot a görög katolikus egyház 1949. évi felszámolásával a szintén nagyrészt görög katolikus ruszinokkal együtt ukrán nemzetiségűként vették nyilvántartásba (*Dupka*, 1994. 167. o.). Ezzel magyarázható az is, hogy 1959-től a *ruszinok* eltűntek a nemzetiségi és anyanyelvi statisztikákból, hiszen a ruszinságot az ukránok közé sorolták be. Az ukrán nemzetiségű lakosság túlsúlyba kerülését Kárpátalján tehát ezzel, ill. a folyamatos betelepülésükkel magyarázhatjuk. A betelepülés magyarázza a közel 30 ezres orosz populáció megjelenését is (*Grancsak*, 1997. 86. o.). Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy a háborús események következményeként *Kocsis és Kocsisné* (1992. 37. o.) szerint kb. 25 ezer magyar menekült át a mai Magyarország területére, s nem feledkezhetünk meg a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóság háborús veszteségeiről sem.

Az 1970. és 1979. évi népszámlálás már a *magyarság növekedését* mutatja, az 1989. évi viszont *csökkenést* regisztrál (1. táblázat). A visszaesés elsősorban a magyarok kivándorlásával, másrészt azzal magyarázható, hogy a magukat korábban főként magyaroknak valló cigányok közül 1989-ben többen vállalták saját nemzetiségüket, mint azelőtt (*Jemec és Gyacsenko*, 1993. 9. o.). Erre utal, hogy a magyarok számának csökkenésével egyidőben a cigányok száma 1979-hez képest 1989-re csaknem megduplázódott. Az orosz és ukrán lakosság számának és arányának folyamatos növekedése mellett szembe-tűnő a zsidóság számának nagyarányú csökkenése, ami annak tudható be, hogy a szovjet hatóságok lehetővé tették számukra a kivándorlást, amivel sokan éltek is.

Dupka, Horváth és Móricz (1990. 53., 66., 108–109. o.) sorra veszi az ungvári, munkácsi és nagyszőlősi járás magyarlakta településeit aszerint, hogy az egyes helységek lakossága és ezen belül a magyarok aránya növekszik, stagnál vagy csökken. Szerintük 18 településen a lakosság és a magyarság száma egyaránt növekszik, 5 településen a lakosság nő, a magyarság száma stagnál, 20 településen a lakosság száma növekszik, a magyarságé csökken, 14 településen a lakosság száma nem emelkedik, nem csökken.

Kárpátalján az 1991-es állapot szerint 72 magyar többségű helység volt, ebből 33 a Beregszászi, 17 az Ungvári, 16 a Nagyszőlősi, 6 pedig a Munkácsi járásban. A 20–50%-ban magyarok által lakott települések száma 21 volt, ebből 9 a Nagyszőlősi, 7 az Ungvári, 2 a Técsői és 1–1 a Beregszászi és Munkácsi járásban. 20% alatt, ahol abszolút kisebbségben, szórványban élnek magyarok, 48 település volt (a legtöbb, 11 az Ungvári járásban – *Botlik és Dupka*, 1993. 279. o.).

A szovjet népszámlálások nemzetiségi mutatói mellett az anyanyelvre vonatkozó adatok is rendelkezésünkre állnak (2. táblázat). Az anyanyelvi adatokat tartalmazó mutatókból kitűnik, hogy anyanyelv és nemzetiség Kárpátalján sem mindig esik egybe. Azok

közül, akiknek anyanyelve és nemzetisége nem azonos, a legtöbben a magyart tekintették anyanyelvüknek, s ezzel együtt a magyar anyanyelvűek száma és aránya magasabb a magyar nemzetiségűek számánál. Az 1989-es népszámlálás önbevallásra alapuló adatai szerint Kárpátalján *a magyar anyanyelvűek száma 166 700 fő volt, ami a megye lakosságának 13,3%-a, szemben a magyar nemzetiségűek 12,5%-ával.*

2. táblázat. Kárpátalja lakosságának anyanyelvi összetétele (az 1979. és 1989. évi népszámlálások adatai alapján) (Maco és Luc, 1997. 225. o.)

Nemzetiség	Száma		Anyanyelve és nemzetisége azonos		Anyanyelve és nemzetisége nem azonos, ebből anyanyelve az				
					ukrán		orosz		magyar
	1979	1989	1979	1989	1979	1989	1979	1989	1989
Ukrán	898606	976749	887635	961489	–	–	6674	9333	4605
Magyar	158446	155711	155161	151384	2411	3200	805	991	–
Orosz	41713	49458	40611	47378	985	1871	–	–	172
Román	27155	29485	25990	28964	127	198	76	153	73
Szlovák	8914	7329	3466	2555	2309	2433	316	388	1890
Német	3746	3478	3072	2576	438	641	176	212	36
Zsidó	3848	2639	1415	663	336	365	1545	1307	298
Cigány	5586	12131	777	2491	843	1487	42	119	7973

A más nemzetbeliek közül 15 316-an vallották anyanyelvüknek a magyart, 15 132-en az oroszot és 11 338-an az ukránt. Az elemzés szerint „idegen anyanyelvként” a magyart megnevezők legtöbben cigányok (7 973), de találunk köztük ukránokat (4 605), szlovákokat (1 890), zsidókat (298), oroszokat (172), románokat (73). Viszont azon magyarok közül, akiknek az anyanyelve nem magyar, legtöbben az ukrán (3 200) és az orosz (991) nyelvet választották.

Egyfajta asszimilációs mutatónak is tekinthető, hogy az egyes nemzetiségek milyen arányánál esik egybe a nemzetiség és az anyanyelv. *A kárpátaljai magyarok 97,2%-ának nemzetisége és anyanyelve azonos. Ugyanez mondható el az ukránok 98,4; a románok 98,2 és az oroszok 95,7%-ról.*

A legutóbbi, 1989. évi népszámlálási adatokat érdemes külön is szemügyre venni Kárpátalja vonatkozásában (3. táblázat). 1989-ben Kárpátaljának lakosságának *21,59%-a (268 869 fő) nem volt ukrán nemzetiségű.* Ha pedig az anyanyelvi adatokat vesszük figyelembe, azt találjuk, hogy 1989-ben Kárpátalja lakosságának csak *78,1%-a (972 827 fő) volt ukrán anyanyelvű.* Az orosz anyanyelvűek aránya az összlakossághoz mérten kicsi: *5% (62 510 fő).*

3. táblázat. Kárpátalja lakossága 1989-ben (abszolút számokban) (Botlik és Dupka, 1993. 284. o.)

Nemzetiség	A nemzetiségek száma	Anyanyel-ve és nemzetisége azonos	Ukrán	Orosz	Magyar	Anyanyel-ven kívül beszél oroszul	Anyanyel-ven kívül beszél ukránul	Nem tud más nyelvet
Ukrán	976749	961489	–	9333	4605	575627	–	392031
Magyar	155711	151384	3200	991	–	65718	17723	72178
Orosz	49458	47378	1871	–	172	–	21913	26125
Cigány	12131	2491	1487	119	7973	3440	1265	7412
Román	29485	28964	198	153	73	15056	994	11809
Szlovák	7329	2555	2433	388	1890	3781	2081	1457
Német	3478	2576	641	212	36	1333	1580	560
Zsidó	2639	663	365	1307	298	853	1079	669
Egyéb	8638	4531	1143	2629	269	4239	1571	1275
Összesen	1245618	1202031	11338	15132	15316	670046	48106	514516

Az 1989-es népszámlálási adatok szerint az *ukrajnai magyarság*² legnagyobb része – a 163 111 magyar közül 155 711, azaz 95,4% (Dupka, 1994. 171. o.) – Kárpátalján él, csak ebben a megyében őshonos. Bár kisebb elszórt kolóniák vannak például Lvivben, Dnyipropetrovszkban, jelentősebb, az ezer főt elérő magyar populáció Kárpátalján kívül nem mutatható ki (4. táblázat).

Az adatokból látható, hogy a terület legnagyobb létszámú és arányú kisebbsége a magyar (155 711 fő), akik túlnyomó része a beregszászi, az ungvári, a nagyszőlősi és a munkácsi járásban élnek. A nagybereznai, a volóci, az ilosvai, az ökörmezői és a perecsenyi járásoknak nincs számottevő magyar lakossága.

Az utóbbi években a Kárpátaljára továbbra is folyó, bár csökkenő mértékű betelepülés ellenére a lakosság lélekszáma fokozatosan csökken. 1996-ban például az elvándorlás gyakorlatilag semlegesítette a születések és halálozások számának pozitívumát (Kárpátaljai Szemle, 1997/1., 13.). 1997 első félévében Kárpátalja lakosainak száma 858 fővel lett kevesebb (Kárpáti Igaz Szó, 1997. augusztus 30., 3.). A magyarság szempontjából kedvezőtlen, hogy míg Kárpátalja hegyvidéki járaisaiban (*Mizshirjai, Perecsenyi, Szolyvai*) a születések száma meghaladta a halálozásokét, a Beregszászi járásban 1996-ban 1 102 halálesetre mindössze 893 élveszülés jutott (Kárpátaljai Szemle, 1997/1., 13.). 1995 folyamán hét kárpátaljai, jelentős számban magyarok lakta településen (Nagyszőlős, Salánk, Munkács, Beregrákos, Kajdanó, Bányú, Beregszász) a *Kárpátaljai Szemle* adatai szerint (1996/2., 13. o.) 225 születés mellett a halálozási szám 292 fő volt.

² Meglepő, hogy a *Minority Rights Group* átfogó kisebbségi áttekintésének Ukrajnáról szóló részében említés sem található arról, hogy Ukrajnában magyarok is élnek (Matveeva, Melvin és Pattle, 1997).

4. táblázat. Kárpátalja nagyobb nemzetiségeinek aránya 1989-ben (Maco és Luc, 1997. 233. alapján)

Nemzetiség	Számuk Ukrajnában	Ebből Kárpátalján él	A Kárpátalján élők aránya az országos létszámhoz viszonyítva (%)
Ukrán	37 419 053	976 749	2,6
Magyar	163 111	155 711	95,4
Orosz	11 355 582	49 458	0,4
Német	37 849	3 478	9,2
Román	134 825	29 485	21,0
Cigány	47 917	12 131	25,3

Iskolaügy Kárpátalján (1945–1989)

Rendszerváltás Kárpátalja oktatásügyében (az 1944–1945. tanév főbb eseményei)

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 5-én Munkácson hozta első dekrétumait az iskolákra vonatkozóan:

- létrehozta a 17 fős közoktatási megbízotti hivatalt Pedagógiai Bizottság néven,³ amely átvette az iskolai ügyeket a Néptanács közművelődési osztályától,⁴
- felhívta a pedagógusokat, hogy jelentkezzenek azokban a tanintézetekben, ahol korábban dolgoztak, és haladéktalanul kezdjék meg a tanítást,⁵
- utasítást adott arra, hogy valamennyi tanintézetből össze kell gyűjteni, s zár alatt kell tartani minden tankönyvet, térképet, illusztrációs anyagot, ami magyar nyelven íródott,⁶
- rendbe kell hozni az iskolaépületeket.⁷

Jelentős állami támogatással és társadalmi összefogással indult meg az iskolaépületek rendbehozása, később új iskolák építése. A terület költségvetésében a közművelődés komoly szerepet játszott: e célra 1946-ban a költségvetés 35,2 százalékát fordították (Ignat, 1957).

³ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 17. sz. dekrétuma Kárpátontúli Ukrajna Pedagógiai Bizottságának létrehozásáról. 1944. XII. 5. In: Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Hírmondója (ukrán nyelven, a továbbiakban Hírmondó). 1944. XII. 15., 11. o.)

⁴ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa közművelődési ügyekkel foglalkozó osztálya vezetőjének jelentése az osztály 1945. évi munkájáról. 1945. XII. 25. In: Október utján..., 379–382. o.

⁵ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 6. sz. rendelkezése az oktatás megkezdéséről Kárpátontúli Ukrajna iskoláiban. 1944. XII. 5. In: Hírmondó. 1944. XII. 15., 14. o.

⁶ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 7. sz. rendelkezése az idegen kiadványok elkobzásáról. In: Hírmondó. 1944. XII. 15., 14. o.

⁷ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 8. sz. rendelkezése az iskolaépületek rendbehozataláról és az iskolák tüzelőanyaggal való ellátásáról. 1944. XII. 5. In: Hírmondó. 1944. XII. 15., 14. o.

1944. december 23–24-én tartották meg Kárpátontúli Ukrajna pedagógusainak első kongresszusát, valamint a művelődési dolgozók első kongresszusát, amelyek küldöttei egyhangúlag állást foglaltak Kárpátontúlnak Szovjet–Ukrajnával történő újraegyesülése, a közoktatási és kulturális rendszer szovjet alapokon való átszervezése mellett. A pedagógusok kongresszusa egyhangúlag ilyen határozatot fogadott el: *Kárpátontúli Ukrajna népe egyöntetűen kifejezte azt az óhaját, hogy újraegyesül Szovjet–Ukrajnával, ezért az iskolai oktatást is a szovjet pedagógia elvei alapján kell felépíteni.*⁸ Felhívással fordultak a közoktatás valamennyi dolgozójához, amely arra szólította a tanítókat, hogy tanulmányozzák és alkalmazzák a szovjet pedagógiának az elveit, törekedjenek arra, hogy Kárpátontúl minden községében mielőbb iskolák nyíljanak. A felhívás többek között kimondta, hogy a tanulókat a szovjet haza iránti szeretetre kell nevelni.⁹ Az értekezlet 13 tagú küldöttséget választott, hogy Kijevbe és Moszkvába utazzon a szovjet pedagógiai rendszer tanulmányozására.

1945 második felében megalakították a Kárpátontúli Területi Közoktatásügyi Osztályt, a városokban és kerületekben (járásokban) pedig városi és kerületi (járási) osztályokat. A tanítók és tanárok kinevezése ezeknek az osztályoknak hatáskörébe tartozott (33 – V/1945, 1945. I. 27).¹⁰ A pedagógushiány miatt azonban ideiglenes jelleggel a járási tanfelügyelők is alkalmazhattak segédtanítókat a népiskolákban (14 – V/1944, 1944. XII. 26).¹¹ Az iskolák káderekkel való biztosítása céljából a Népi Tanács elrendelte, hogy az iskolák munkájába vonják be a gimnáziumok és a tanítóképzők felsőbb osztályainak végzőseit is. A tanítók átképzésére tanfolyamokat és szemináriumokat szerveztek, amelyekben a közoktatás gyakorlati szakemberei és a 4. Ukrán Front politikai főcsoportjának munkatársai tartottak előadásokat (*A Boldogság Felé*, 1975).

A betiltott tankönyvek helyett a szovjet hadsereg parancsnoksága 1944 decemberében és 1945 elején 90 ezer szovjet tankönyvet adott át a területnek, Ukrajnából 378 ezer tankönyv érkezett (*Fedinec*, 1996).

A tanítás rendeletektől függetlenül a front elvonultával szinte azonnal megindult, a megmaradt pedagógusokkal és tanulókkal. Decembertől viszont, amikor az első hivatalos statisztika szerint már 350 tanintézetben (5 gimnáziumban, 18 polgári iskolában és 327 népiskolában) folyt tanítás¹² (összehasonlításként az 1943–1944. tanév második felében Kárpátalján 7 gimnázium, 18 polgári és 543 népiskola működött¹³), a központi irányítás egyértelműnek tekinthető.

Az 1944–1945-ös tanév második felére a következőképpen alakult a terület magyar iskolahálózata: népiskola 40 (11 550 tanuló), polgári iskola 1 (220 tanuló). Az iskolákban dolgozó pedagógusok száma: 229 (5. táblázat).

A magyar tannyelvű gimnáziumi oktatást decemberre (1944) mindenütt beszüntették.¹⁴ Beregszászban – közvetlenül a háború után – az ukrán tannyelvű I. sz. Középisko-

⁸ Zakarpatszkaja Pravda, 1944. december 28.

⁹ Homonnai V. 1988. Szovjet Kárpátontúl közoktatása (Ukrán nyelven). Kijev–Ungvár, 33–34. o.

¹⁰ Hírmondó. 1945. I. 31., 20–21. o.

¹¹ Hírmondó. 1945. I. 31.

¹² Homonnai V. 1988. Szovjet Kárpátontúl közoktatásügye (Ukrán nyelven). Kijev – Ungvár, 36. o.

¹³ KTÁL, fond R – 195, op. 24., ügy. sz. 1 b, 8. o.

¹⁴ A gimnáziumokat a terület pedagógusaiból álló bizottságok keresték fel azzal, hogy a magyar nyelvű oktatást megszüntetik, de aki úgy érzi, hogy ukrán nyelven vállalni tudja az iskolai oktatást, az maradhat. Bereg-

la kapott helyett a magyar gimnázium épületében. Alapító emléktábláját megfordították, és ukrán nyelvű szöveggel Scsorsz – dombormű – az iskola névadója – került rá. A magyar nyelvű oktatás így kiszorult a gimnáziumból, elemi (1–4. osztály) és polgári iskolai (5–7. osztály) tanításra korlátozódott a városban.¹⁵

Az első adatokat a magyar nyelvű oktatásról a *Vörös Zászló* című járási lap 1945. december 2-án megjelent első számában olvashatjuk.

5. táblázat. *Kárpátalja iskolahálózata az 1944–1945. tanévben*

Iskola	Összesen			Magyar tannyelvű			Ukrán tannyelvű		
	iskola	tanuló	tanító	iskola	tanuló	tanító	iskola	tanuló	tanító
Népiskola	523	82 246	2 212	40	11 550	221	477	70 276	1 986
Polgári iskola	25	5 606	252	1	220	8	24	5 386	244
Gimnázium	4	2 548	94	–	–	–	4	2 548	94
Összesen	552	90 400	2 558	41	11 770	229	505	78 210	2 324

Megjegyzés: Ezenkívül volt 5 román tannyelvű népiskola 325 tanulóval és 12 tanítóval, valamint egy szlovák tannyelvű népiskola 95 tanulóval és 3 tanítóval.

Forrás: *A Kárpátontúli terület oktatási intézményeinek összevont statisztikai adatai az 1945–1946-os évektől az 1966–1967-es évekig (területi közoktatási osztály).*

Az újságban közölt *Tanulnak a beregszászi magyar gyerekek* című cikkből megtudhatjuk, hogy a városban egy elemi és egy polgári iskola működik 730, illetve 295 tanulóval. Ugyanezen újságnak egy másik cikke arról ír, hogy 759 tanulója van a magyar elemi iskolának és 16 osztálya (6 első, 4 második, 3–3 harmadik és negyedik). A cikk megjegyzi: *Folynak már az előkészületek a gimnázium (8–10 osztály) megnyitására is.* A cikkíró túlzottan derülátó volt, hisz Beregszász magyar nyelvű középiskolájának megnyitására még kerekén egy évtizedet kellett várni: az 1955–1956-os tanévben indult a 9. osztály, s csak a következő tanév végén, 1957-ben kaphatták meg az iskola végzősei érettségi bizonyítványukat.

1945. áprilisában került sor az iskolák államosítására. Az Ungváron április 20-án kiadott 58. számú dekrétum kimondta:

- az ifjúság nevelése és oktatása Kárpátontúli Ukrajnában állami feladat, a végrehajtó hatalom a Néptanács közoktatási megbízottjának kezében összpontosul (1. §.),
- minden tanintézet állami, kivétel a teológusképzők (2. §.),
- minden pedagógus állami alkalmazott (3. §.),
- minden iskolában és óvodában biztosított a világnézeti szabadság, bármilyen felekezethez tartozó vagy felekezeten kívüli gyerek felvehető (4. §.),
- az oktatás és nevelés tudományos alapokon történik (5. §.),

szásban a diákok közül összesen négyen maradtak. A többiek egy része átlépve az akkor még nyitott határokat, Magyarországon folytatta középiskolai tanulmányait. (Dalmay, 1990. 28–32. o.)

¹⁵ Dalmay Árpádnak a beregszászi öregdiákok 1988. évi balatonvilágosi találkozásán elhangzott beszámolója alapján (Benda és Orosz, 1990).

– minden tanintézetet állami költségvetésből finanszíroznak a volt egyházi iskolák kivételével, melyek községi, illetve városi kezelésbe kerülnek (6. §.).¹⁶

Ungváron két hónapos tanfolyamon (a közoktatási megbízott április 26-án kelt rendelete alapján)¹⁷ általános iskolai tanítókká képezték át az elemi iskolai tanítókat. 630 pedagógus hallgatta a kijevei felsőoktatási intézményekből érkezett tanárok előadásait. A tanfolyam hallgatói közül 332-en tettek sikeres vizsgát és nyertek jogot arra, hogy 5–7. osztályokban taníthassanak.

A Néptanács 1945. július 3-án kelt határozata rendelkezett a terület három tanítóképzőjéről. E szerint a tanítóképzés négyéves, koedukációs lett. Ungvárról az egyik tanítóképzőt áthelyezték Husztra, a munkácsi tanítóképzőben pedig óvodai nevelők számára is indítottak csoportot.¹⁸

Ezzel egyidőben, július 3-i hatállyal szervezték át a terület közoktatási rendszerét. Az 1945–1946-os tanévtől a népiskolák, polgári iskolák és gimnáziumok megszűntek, helyükbe a négyosztályos elemi, a hétosztályos (két fokozatú: 4 + 3) nem teljes középiskola és a tízosztályos (három fokozatú 4 + 3 + 3) középiskola lépett. Elemi iskolák ott nyílhattak, ahol legalább 20 iskolaköteles gyerek volt, nem teljes középiskola nyílhatott a nagyobb falvakban és a városokban. Minden gyerek számára kötelező lett a hét osztály elvégzése, amihez az 1945–1946-os tanévben 463 elemi iskolát, 163 nem teljes középiskolát és 15 középiskolát terveztek nyitni.¹⁹

1945 márciusában – a vidék történelmében első ízben – Ungváron zenei szakközépiskola, Beregszászon pedig egészségügyi szakiskola nyílt (*Miscsenko*, 1975).

1945 októberében nyílt meg az Ungvári Állami Egyetem, 168 diákkal. Abban az évben négy kara volt: történelmi, biológiai, filológiai és orvosi. Ez a régió első egyeteme.²⁰

Az 1945–1946-os tanévet hivatalosan már úgy tartották nyilván, mint az első tanévet, amely szervesen kapcsolódott a szovjet közoktatási rendszerhez.

Elérkeztünk egy olyan államfordulathoz, mely az iskolarendszert nem részleteiben módosította, hanem alapjaiban változtatta meg. Az átmenet megvalósításában nem próbálkozás, kísérlet történt, hanem egy adott és működő rendszer teljes felváltása egy szinten adott és működő rendszerrel; szó sem volt a célszerűség, a helyi viszonyok mérlegeléséről.

Az 1944–1945-ös tanév a terület magyar lakosságától elvette a lehetőséget, hogy anyanyelvű középiskolában folytathassa a tanulmányait, melynek elvégzése elengedhe-

¹⁶ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), fond R – 14, op. 1, ügy. sz. 51, 3.

¹⁷ A tanfolyamra jelentkezettek: akik gimnáziumi érettségivel vagy kereskedelmi akadémiai diplomával rendelkeztek és az 1944–1945-ös tanévben tanítói állásban voltak (kötelező érvénnyel); azok, akik ebben a tanévben végezték gimnáziumi, illetve kereskedelmi akadémiai tanulmányaikat és vállalni kívánták a tanítást; a tanítóképzők 4. évfolyamos hallgatói. A tanfolyamokat Munkácson és Ungváron tartották, vizsgával zárultak, aminek alapján a résztvevők iskolai oktatásra jogosító igazolást kaptak. (KTÁL, fond R – 165, op. 2, ügy. sz. 186, 142)

¹⁸ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának határozata az elemi iskolai tanítók és az óvodai – bölcsődei dolgozók felkészítéséről. In: Hírmondó. 1945. VII. 15., 159. o.

¹⁹ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának határozata Kárpátontúli Ukrajna oktatási reformjáról. In: Hírmondó. 1945. VII. 15., 158. o.

²⁰ A kommunista párt Központi Bizottsága Kárpátukrajnai titkárságának határozata a kárpát-ukrán egyetem létrehozásáról 1945. VII. 20. In: Hírmondó. 1945. VII. 31., 177. o.

tetlenül szükséges volt a továbbtanuláshoz. Ugyanakkor az iskolába járók összlétszámát tekintve jelentős előrelépés történt. Az 1945-1946-os tanév kezdetén magyar tannyelvű 82 elemi iskola 7 137 tanulóval és 16 hétosztályos iskola 4 671 tanulóval kezdte meg működését.²¹ Ezek a hétosztályos iskolák a beregszászi, a bátyúi, a gáti, a mezőkaszonyi, a mezővári, a nagyberegai, a nagyszőlősi, a nagypaládi, a nevetlenfalui, a tiszaujlaki, a csapi, az eszenyi, a nagygejőci, a ráti, a szernyei és a nagydobronyi.²²

Ezzel – az első szovjet tanévvel – új fejezet kezdődött Kárpátalja oktatástörténetében.

Iskolaügy Kárpátalján 1945 után

Az 1945–1947 közötti időszak

1945. május 27-én látott napvilágot a csehszlovák időszakban, 1920 és 1939 között megjelenő baloldali sajtóorgánum, a *Munkás Újság* első háború utáni száma.²³ A lap bel- és külpolitikai anyagokon kívül igyekezett körképet adni a Kárpátalján kialakult művelődési életéről, kulturális rendezvényekről és az anyanyelvi oktatás beindításának lehetőségeiről. A lap június 3-i lapszámából például megtudhatjuk: „Befejezték az ungvári városi könyvtár magyar könyvtárájának a felülvizsgálatát. (...) Ilyen felülvizsgálaton esik át a vidék valamennyi városi és falusi könyvtára.” Ez a kétes értékű hír szinte a teljes magyar könyvanyag felszámolására vonatkozik.

Még az év folyamán Ungváron megalakult a *Ragyanszka Skola*, az Ukrán Köztársasági Tankönyvkiadó Vállalat magyar osztálya. Feladata a magyar nyelvű általános iskolák tankönyvekkel való ellátása. A június 10-i lapszámában pedig arról olvashatunk, hogy az iskolákban a német fasizmus megsemmisítése után nincs helye semmiféle sovinizmusnak és nacionalizmusnak. Az oktatással kapcsolatos a lapban közzétett (szeptember 30-i szám) hivatalos felhívás is: „Törődjete az azzal, hogy az összes iskolaköteles gyerek az iskolában anyanyelvükön tanuljon ...”

1945. december 8-tól a *Kárpáti Igaz Szó* lépett a *Munkás Újság* örökébe,²⁴ igaz, elődje önállóságát elveszítette a *Zakarpatszka Pravda* fordításaként (az 1967. március 8-i számtól válik ismét önállóvá). 1945. december 2-től megjelent a beregszászi *Vörös Zászló* ugyancsak fordításos magyar nyelvű változata is.²⁵ Az 1945–1946. tanév iskoláiról e lapok tudósítanak bennünket.

A *Vörös Zászló* 1945. december 6-i száma arról ír, hogy már a beregszászi járásban is működnek magyar iskolák. A lap 1946. január 6-i száma a beregszászi hétosztályos iskoláról²⁶ (tehát nem polgári, valószínűleg összevonták az elemivel) ad hírt. Megtudhatjuk, hogy az iskolának *Rohicky Béla* az igazgatója, egyik tanárnője pedig *Legeza Gizel-*

²¹ A Kárpátontúli terület oktatási intézményeinek összevont statisztikai adatai az 1945 – 1946. évektől az 1966 – 1967. évekig (területi közoktatási osztály).

²² Az 1945 – 1946-os tanévben 758 ukrán, orosz, magyar, illetve moldován tannyelvű általános iskola, köztük 559 elemi, 182 hétosztályos és 17 középiskola működött, mintegy 113 ezer tanulóval. (KTÁL, fond R – 1, op. 1. ügy. sz. 41., 66. o.)

²³ *Munkás Újság*. 1945. május 27.

²⁴ *Kárpáti Igaz Szó*. 1945. december 8.

²⁵ *Vörös Zászló*: 1945. december 2.

²⁶ A mai 6. számú általános iskoláról van szó.

la, aki később *Drávai Gizella* néven vált Beregszász magyar kulturális életének, a magyar kisebbségi oktatásnak egyik vezéralakjává. Ukrán és orosz szépirodalmi műveket fordított magyarra, tankönyveket írt, ez utóbbiak némelyike még ma is használatban van.

1946. május 23-án jelent meg újabb cikk a Vörös Zászlóban *A beregszászi nemteljesfokú középiskola élete* címmel. Itt már újabb neve van az iskolának, hangzatosabb: középiskola. Valójában ez csak hétosztályos iskolát jelent. A cikkből kiderül, hogy az iskolának 620 diákja van 16 osztályban. A lemorzsolódás tehát jelentős: fél év alatt több, mint 400 tanuló maradt ki (ld. *Iskolaügy Kárpátalján 1945 után* alcím). Az újság három nappal később – 1946. május 26-án – *Vizsgálják a magyarnyelvű nemteljesfokú középiskola* címmel jelentetett meg cikket. Ebből megtudhatjuk több pedagógus nevét is: a már említett Legeza Gizellán kívül *Opácskó Margarettáét, Bodnár Gizelláét, Tótin Viktorét, Pásztor Mihályét, Schönplflug Irénét*.

1946. június 16-án *A beregszászi körzet iskolaügye* címmel jelent meg cikk a Vörös Zászlóban. Az írásban olvashatjuk, hogy a járásnak (körzetnek) mind a 40 községében van elemi iskola, s szaporodik a hétosztályos iskolák száma is. A járásban (körzetben) egy középiskola (Beregszászban ukrán tannyelvű), hat hétosztályos iskola (3 magyar tannyelvű: Beregszászban, Váriban és Kaszonyban, 2 ukrán–magyar vegyes és 1 ukrán Beregszászban) van az elemi iskolákon kívül. A bátyúi és a beregi iskola ukrán–magyar, azaz ukrán tannyelvű, párhuzamos magyar osztályokkal. A cikk szerint szeptemberben megnyílik a hétosztályos iskola Felsőremetén és Kovászón (mindkettő ukrán tannyelvű), illetve Gáton és Bótrágyon (magyar tannyelvűek) A beregszászi tízosztályos ukrán nyelvű iskoláról írva a cikk megjegyzi: *csak idő kérdése, hogy megkapja magyar párhuzamos osztályait*. Az újságíró most is túlzottan derűlátónak bizonyult. A beregszászi körzet iskoláiban a legközelebbi tanévtől kezdve 63 új tanerőre van szükség, 22 ukránra és 41 magyarra – írta az újság említett száma.

Az iskolák számát illetően igen ellentmondásosak a híradások a lapban. Az 1946. július 4-i számban a körzet (járás) 63 elemi, hét nem teljes fokú (hétosztályos) és egy középiskolájáról tudósít. Két héttel később viszont ez olvasható a Vörös Zászló *Beszámoló körzetünk iskolaügyéről* című cikkében: „Körzetünk területén (Beregszászt nem számítva) 50 iskola működik. Ezek közül 4 (Bátyú, Bereg, Kaszony és Vári) alsó fokú középiskola, a többi elemi.”

Az előbbieik közül ukrán–magyar tannyelvű két, magyar szintén két, az utóbbiak sorában ukrán 15, ukrán–magyar hét, magyar 24. A két cikk összevetéséből kiderül, hogy Beregszászban három hétosztályos és 17 elemi iskola működött 1946-ban, valójában viszont csak 2–2, mint arról a július 28-i számban közölt *A berehovói*²⁷ iskolák a számok tükrében című cikk írója tájékoztat bennünket: a városban öt iskola van: tízosztályos ukrán, hétosztályos ukrán, hétosztályos magyar, négyosztályos magyar és négyosztályos ukrán (ez utóbbi Kuklyában).

²⁷ Az utóbbi cikk már Berehovót említi a korábbi Beregszász helyett. Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1946. június 25-i rendelete értelmében, abból a célból, hogy megőrizze a meglévő elnevezések történelmi eredetét, valamint azok pontosságát, minden magyar helység új, ukrán nevet kapott. Kárpátalján már a csehszlovák időszakban is számos település nevét szlávósították, 1946-ban pedig a vidéken közel száz, kárpátukrán (ruszin) és magyarok által lakott település nevét változtatták meg.

Először árulta el az újság, hogy a járásban van 15 ukrán tannyelvű elemi iskola. Ezenkívül van még hét ukrán–magyar tannyelvű iskola is. Tehát a járás 22 falujában nyílt ukrán nyelvű elemi iskola és két magyar községben (Bátyúban és Beregen) ukrán–magyar hétosztályos iskola (a járás községeinek több mint felében). Ha figyelembe vesszük, hogy 1946-ban a felvidéki ukránok szervezett betelepítésének ellenére is a járás lakosságának legalább 90%-a volt magyar, az ukrán tannyelvű iskolák tanulóinak abszolút többsége – a felsőremetei és a kovászói iskola kivételével – magyar nemzetiségű. Elképzelhető, hogy milyen színvonalú tudást kaphattak a gyerekek ezekben az iskolákban. Kaptak viszont mást: minden újévre cipőt és ruhát, ami a magyar iskolák tanulóinak nem járt.²⁸

Az említett két utolsó cikkből azt is megtudhatjuk, hogy hányan tanultak a járás iskoláiban. Falun az 1945–1946-os tanév elején az 50 iskolába beiratkozott 4 947 növendék. Ezek közül vizsgát tett 3 690. Felsőbb osztályba léphet 2 930. Javít vagy ismételt 1 893. Az összes növendék közül fiú volt 2 514, leány 2 443. Eltekintve attól, hogy ismét hadilábon álltak a számokkal, elgondolkodtató, hogy a járás falusi iskoláiban a tanév folyamán 2 017 tanuló bukott meg vagy maradt ki. Valószínűleg nem az oktatás színvonalában kell a hibát keresni, hanem a tanítás nyelve volt az áthághatatlan akadály.

Az öt városi iskolában 1 537 tanuló volt. Ebből megfelelt 1 017, megbukott vagy osztályt ismételt 353, pótvizsgát tehet 87. A számok itt sem pontosak. Rejtély, hogy hová lett év közben 80 tanuló. Azt sem tudjuk továbbá, hogy hányan iratkoztak be ezekbe az iskolákba, és mennyien morzsolódtak le tanév közben. Nyilván nem véletlenül hallgattak róla. Tudjuk viszont, hogy kitüntetéssel végzett a 10 osztályos ukrán tannyelvű iskolában 13, a hétosztályos ukrán iskolában kilenc, a hétosztályos magyar iskolában pedig 16 diák.

1946. szeptember 1-én *Körzetünk iskola ügye a tanév elején* címmel közölt cikket a Vörös Zászló. Ebből megtudhatjuk, hogy a járás falvaiban 8 hétosztályos iskola volt (öt magyar: Bereg, Vári, Gát, Bátýú, Kaszony, három ukrán: Bátýú, Kovászó, Felsőremete). A bátýú ukrán–magyar iskola tehát kettévált, a beregi pedig magyar tannyelvű lett. A tanév elején 32 magyar és 20 ukrán elemi iskola működött a járásban. Ugyanakkor Beregszászban négyosztályos (elemi) orosz tannyelvű iskola nyílt. Megnyílt továbbá a dolgozók esti középiskolája. A tízosztályos ukrán középiskolában 22 pedagógus, a hétosztályos ukrán iskolában 11, a négyosztályos orosz iskolában négy, a négyosztályos magyarban 12, a hétosztályos magyarban pedig 27 tanító és tanár dolgozott.

Az 1945–1946-os tanévben a magyar tannyelvű iskolák mellett hét román tannyelvű elemi iskolát (1 367 tanulóval), három orosz tannyelvű középiskolát (1 674) és 634 (468 elemi, 163 hétosztályos és három középiskola) ukrán tannyelvű iskolát (95 696) találunk Kárpátalján.²⁹

Az 1946–1947. tanév még mindig folyamatosan változó viszonyokra utal abban a tekintetben, hogy a tanév közben nyitottak meg és szerveztek át iskolákat. A tanév első felében *101 magyar tannyelvű iskola működött a területen, 12 524 tanulóval, ebből azonban csak 19 volt hétosztályos iskola (általános) 5 396 tanulóval, 83 pedig elemi iskola,*

²⁸ *Vörös Zászló*: 1946. július 18.

²⁹ KTÁL. fond R – 165, op. 2, ügy. sz. 6, 1-4.

7 128 tanulóval.³⁰ A Kárpáti Igaz Szó január 26-i számában felsorolják ezt a tizenkilenc hétosztályos magyar iskolát: *Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Bányú, Nagyberreg, Mezővári, Tiszaújlak, Gát, Nagygejőc, Nagydobrony, Dercen, Nevetlenfalu, Eszeny, Mezőkaszony, Nagyrát, Szernye, Nagypalád, Salánk*. Tervbe vették az aknaszlatinai és a técsői tanintézmények átminősítését is elemiből hétosztályossá.³¹ A január 31-i területi pedagógusértekezleten *81 elemi és 21 nem teljes középfokú (hétosztályos) iskoláról esett szó (ezt egészítette ki a csapi hétosztályos iskola, amely a Lvovi Vasúti Igazgatóságnak volt alárendelve.)*³² Az aknaszlatinai egyértelműen hétosztályos iskolaként szerepelt, a técsőit pedig február 1-jével (1947) szándékoztak átminősíteni.³³ Ugyanakkor a rahói járás pedagógusainak augusztusi értekezletéről kiadott jelentésből megtudhatjuk, hogy az aknaszlatinai magyar tannyelvű iskolát az 1947–1948. tanévtől megnyílt.³⁴ A técsőiben valóban megszervezték a szóban forgó tanévtől az 5. osztályt. Kiderül ez a területi közoktatási osztály tanévet értékelő jegyzőkönyvéből, mely szerint a técsői hétosztályos magyar tannyelvű iskola 5. osztályában a tanulók nem tudták minden tantárgyból elsajátítani az anyagot, mivel az iskola a második félévben nyílt meg, ám az egész év tananyagát át kellett venniük (ekkor indult az 5. osztály).³⁵

Magyarországon a sajtóban ekkor jelent meg az első hír (melyet újabbak már nem követnek) a kárpátaljai magyar iskolákról. A *Köznevelés* 1946. szeptember 15-i számában olvashatjuk, hogy „*Kárpát Ukrajnában – egy hadifogoly beszámolója szerint – 26 nyolcosztályú magyarnyelvű iskolát állítanak fel.*”³⁶ A hír valóságtartalmát az ismertett helyzetkép világítja meg.

Ebben az évben (1946) nyílt meg Ungváron az első magyar iskola. A megnyitást szorgalmazó beadványt *Sándor László* fogalmazta meg és *Kerekes István* tanár gyűjtötte a szülői aláírásokat. A városi pártbizottság elemi iskola indítását engedélyezte azzal az indokkal, hogy a gyerekek jövője szempontjából, mivel magyar környezetben élnek, előnyösebb, ha orosz vagy ukrán nyelven végzik tanulmányaikat, jobban fognak boldogulni, ha a két nyelv közül az egyiket bírják. „1946 október havának egyik napján telefonon megkeresett az ungvári városi végrehajtó bizottság iskolaügyi osztályának vezetője, Antalovszkij elvtárs (helyi ruszin káder volt), és közölte velem, hogy a pártbizottság megbízásából kijelölték a magyar tanítási nyelvű iskola számára a Sztálin téren lévő kétemeletes épületet, amelynek falán elhelyezett tábla hirdette: Ezen a téren állott a Feketesass vendéglő, amelyben 1847. július 11–12-ike között éjjel Petőfi Sándor megszállott. – Emelte a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1911-ben.” (*Sándor László: Három ország polgára voltam. – 126–128., 135.*)

Januárban viszont már minden fórumon hétosztályos iskoláról beszéltek. Pazuhánics iskolaigazgató beszámolójából kiderül, hogy a tanítás december 2-án kezdődött 16 tanevben 17 osztállyal és 580 tanulóval.³⁷

³⁰ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár (KMÁL), fond R – 165, op. 2., ügy. sz. 25., 3. o.

³¹ Kárpáti Igaz Szó. 1947. 17. szám

³² KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 47.

³³ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 47.

³⁴ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 48.

³⁵ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 78., 2. o.

³⁶ Köznevelés. 1946. szeptember 15.

³⁷ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 47., 2. o.

A tanév első felében nőtt az ukrán tannyelvű iskolák száma (695) és azokban a tanulólétszám (103 448), eggyel több lett a román iskola (8), de azokban kevesebb volt a tanuló (1 151). Szembetűnő az orosz tannyelvű iskolák számának gyarapodása: ekkor négy középiskolával, 1 hétosztályossal és 3 elemivel találkozunk, melyekben a tanulólétszám a másfélszeresére nőtt (2 028).³⁸ Az 1946–1947-es tanévet elemezve a területi közoktatási osztály azt állapította meg, hogy „Kárpátontúlra számos olyan iskolaköteles gyerek érkezett, akinek az anyanyelve az orosz nyelv.”³⁹

Ekkor még működött a terület háború utáni egyetlen szlovák tannyelvű iskolája is, a frigyeshalvi elemi 103 tanulóval. Kovács igazgató beszámolójából kiderül, hogy „*az iskola nagy nehézségekkel küzd amiatt, hogy a falu lakosainak több mint 90%-a Csehszlovákiába távozott és ez rossz hatással van az oktatásra. Azok is készülődnek, akik eddig még maradtak...*” Semmiféle szlovák nyelvű tankönyvük nincs, s mivel ez a terület egyetlen szlovák iskolája, remény sincs arra, hogy valaha is legyen.⁴⁰ A tanintézet megszűnt.

Magyar tannyelvű középiskolák (1948–1964)

Az 1947–1948. tanévben a területen 101 (102) magyar tannyelvű működött (77 elemi és 24 hétosztályos, plusz a csapi vasúti iskola). Városokra és járásokra bontva:⁴¹

Az 1948–1949. és az 1949–1950. tanév mutat még ingadozást a magyar tannyelvű iskolák tekintetében. Egyazon jelentés 102 iskoláról, de 77 elemiről és 27 hétosztályosról,⁴² illetve 98 iskoláról, de 53 elemiről és 47 hétosztályosról tesz említést.⁴³ A különböző adatok összevetéséből és mérlegeléséből csak következtetni tudunk a valós helyzetre.

Az 1949–1950. tanévben megszűntek az összevont osztályok. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a magyar és román tannyelvű iskolákban négy osztályra legalább két tanító jutott.⁴⁴ Osztott oktatás folyt négy ungvári intézményben: 2 fiú és 2 leány orosz, illetve ukrán tannyelvű középiskolában.⁴⁵

Az 1950–1951. tanévben először a magyar tannyelvű iskolák között már több a hétosztályos (55), mint az elemi (46)⁴⁶ (6. táblázat).

Ebben a tanévben nyílt új elemi iskola Beregszászban (a 8. számú), illetve elemiből hétosztályossá minősítették többek között a beregszászi 6. számú, a borzsovai, a sárosoroszi, a rafajnaújfalui (beregszászi járás), a barkaszói, az izсныétei, (munkácsi járás), a verbőci (nagyszőlősi járás) iskolákat.⁴⁷

³⁸ KTÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 25, 3.

³⁹ KTÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 43, 6.

⁴⁰ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 43.

⁴¹ KMÁL. fond R – 165., op. 3., ügy. sz. 18., 18. o.

⁴² KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 98., 158. o.

⁴³ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 188., 14., 214. o.

⁴⁴ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 188., 215. o.

⁴⁵ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 188., 15. o.

⁴⁶ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 294., 144. o.

⁴⁷ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 184., 188., 191. o.

6. táblázat. A magyar tannyelvű iskolák száma és tanulólétszáma (1947–1953)

Tanév	Elemi iskola	Hétosztályos iskola	Összesen	Tanulólétszám
1947–1948	77	24	101	14 843
1948–1949	74	27	101	17 600
1949–1950	53	47 + 1 *	100	17 336
1950–1951	46	55	101	17 550
1951–1952	36	60	96	17 853
1952–1953	35	63	98	17 118

Megjegyzés: * A csapi iskola a Lvovi (Lembergi) Vasút – a többi a közoktatási minisztérium – fennhatósága alá tartozott, a hivatalos statisztikák hol beszámították, hol nem.

Forrás: Zsurnal zvedenih sztatistichnih danih pro osvzitivni usztanovi Zakarpatszkoj oblasztyi za 1945–46 po 1966–67 rr.

Az 1951–1952. tanévben 96 magyar tannyelvű iskola működött Kárpátalján, ebből 36 elemi, 60 hétosztályos iskola volt.⁴⁸ A minisztérium a köztársaság néhány más nemzetiségi iskolájával együtt Kárpátaljáról az aknaszlatinai román és a beregszászi magyar iskolákat számoltatta be oktató–nevelő munkájukról, és megállapította: „a fennálló iskolahálózat teljes egészében biztosítja a nem ukrán és nem orosz nemzetiségű gyerekek általános hétosztályos anyanyelvi iskoláztatását.”⁴⁹

A tízosztályos iskoláztatás kiterjesztésének keretén belül Kárpátalján az 1953–1954. tanévben indultak az első nemzetiségi középiskolák: négy magyar és egy moldován tannyelvű. A négy magyar középiskola a mezővári, a nagybereg, a mezőkaszonyi (beregszászi járás) és a nagydobronyi (ungvári járás).⁵⁰ A tárgyalt tanévben egyébként a négy középiskola mellett 35 elemi és 59 hétosztályos magyar tannyelvű iskola működött a területen. A legtöbb magyar tannyelvű elemi (14) és hétosztályos iskola (24) a beregszászi járásban volt.⁵¹

Az 1954–1955. tanévben 35 elemi, 54 hétosztályos és 9 középiskola magyar tannyelvű.⁵² Az újabb öt magyar középiskola: a beregszászi 4. sz., a bátyúti (beregszászi járás), a nagyszőlősi 3. sz., a péterfalvai (nagyszőlősi járás) és az ungvári 10. sz.⁵³

Az 1955–1956. tanévben a magyar középiskolák száma kettővel gyarapodott: a munkácsi 3. számúval és a técsőivel.⁵⁴ 1957-ben szürten (ungvári járás),⁵⁵ 1958 visken (huszti járás),⁵⁶ 1960-ban pedig megnyílt a csapi 2. sz. (ungvári járás), 1966-ban a beregszászi 3. sz. középiskola.⁵⁷

⁴⁸ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 403., 185. o.

⁴⁹ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minisztersztva osvziti URSZR, 1952, N 2., 14.

⁵⁰ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 520., 139. o.

⁵¹ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 644., 9. o.

⁵² KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 791., 4. o.

⁵³ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minisztersztva osvziti URSZR, 1954, N. 17., 16.

⁵⁴ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minisztersztva osvziti URSZR, 1954, N. 17., 10.

⁵⁵ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 1163., 5. o.

⁵⁶ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 1307., 5. o.

⁵⁷ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 1307., 5. o.

A középiskolák közül 1963-ban a beregszászi 4. sz. *Kossuth Lajos*, a csapi 2. sz. *Ivan Franko*, az ungvári 10. sz. *Zalka Máté* nevét vette fel.⁵⁸ (Az ungvári 10. sz. középiskola jelenleg *Dayka Gábor* nevét viseli, aki egy ideig az ungvári gimnázium tanára volt. A beregszászi 3. sz. *Zrínyi Ilona* nevét, a beregszászi 8. sz. *Mikes Kelemen*, a munkácsi 3. sz. *II. Rákóczi Ferenc*, a nagyszőlősi 3. sz. pedig *Perényi Zsigmond* nevét viseli.)

Az ukrán közoktatási minisztériumban 1958. január 17-én fogadták el a 11 osztályos középiskola kísérleti bevezetéséről szóló rendeletet.⁵⁹ Augusztus 19-én született határozat az alacsonyabb szintű hétéosztályos képzésnek nyolcosztályossá bővítéséről, egyelőre kísérleti jelleggel.⁶⁰ Kárpátalján nem voltak ilyen kísérleti jellegű iskolák.

1958. december 24-én országos törvény rendelkezett az iskolákról. Lényege, hogy a kötelező hétéosztályos iskola helyett kötelező nyolcosztályos általános iskola valósul meg, erre épül a hároméves, érettségig adó középiskola. A hivatalos nevén a politechnikai munkaiskola.⁶¹ Az új iskolatörvény életbe léptetése az 1960–1961-es tanévtől kezdődött meg.⁶²

Az 1957–1958. tanévben a területen 814 iskola működött (7. táblázat), amelyekben 146 ezer gyerek tanult (*Miscsenko*, 1975).

Az 1973–1974. tanévben 815 általános képzettséget nyújtó iskola működött, ebből 250 közép – 328 általános – 237 elemi iskola. 1974-ben a terület iskoláiban kétszer annyi gyerek tanult, mint 1946-ban. Az általános iskolai tanítók száma meghaladta a 13 000-et, akiknek csaknem 70%-a főiskolai illetve befejezetlen főiskolai végzettséggel rendelkezett (*Miscsenko*, 1975).

7. táblázat. Kárpátalja iskolahálózata az 1957–1958. tanévben

Iskolák	Összesen	Középiskola	Általános	Elemi
Ukrán tannyelvű	681	96	254	331
Orosz tannyelvű	21	11	3	7
Magyar tannyelvű	100	13	52	35
Moldován tannyelvű	12	1	9	2
Összesen	814	121	318	375

Internacionalista iskolák Kárpátalján

Az iskolahálózatról alkotott képünk teljesebbé tétele érdekében számba kell vennünk a tisztán magyar és a vegyes tannyelvű tanintézetek arányának alakulását. Ennek kiindulópontja a következő. Az orosz és az ukrán nyelv elsajátításának kérdése állandóan napi-

⁵⁸ KTAL. fond R – 165, op. 2., ügy. sz. 1874, 128. o.

⁵⁹ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minyisztersztva osviti URSZR, 1958, N 5., 19.

⁶⁰ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minyisztersztva osviti URSZR, 1958, N 19., 2.

⁶¹ Zakon pro zmicnennya zvjazku skoli z zsittyam i pro dalsij rozvitok szisztemi narodnoji osviti v URSZR.

Lásd. Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minyisztersztva osviti URSZR, 1959, N 8., 4-6.

⁶² Zbirnik nakaziv ta rozporjadzsny Minyisztersztva osviti URSZR, 1960, N 11., 21.

renden volt. Kezdetben mindkét nyelvet és irodalmat tanították a magyar tannyelvű iskolákban. Haladást azonban alig lehetett elérni „a magyar, cseh és német szavakkal való keveredés miatt.”⁶³ Ugyanez a gond az ukrán tannyelvű iskolákban is. A terület egyes járásában – pl. perecsenyi járás – harcot indítottak „a tanítók és tanulók nyelvének tisztaságáért, a helyi nyelvjárásiaság kiküszöböléséért.”⁶⁴ Tarthatatlan, hogy az egész területen a tanulók „a helyi nyelvjárásban vagy magyarul beszélnek.”⁶⁵ A tanítóképző főiskolán is arra a következtetésre jutottak, hogy „a nehéz nyelvjárás körülmények jelentik egyik okát egyes iskolákban a nyelvoktatásban elért gyenge előmenetelnek.”⁶⁶ „Az anyanyelv, valamint az orosz nyelv és irodalom eredményesebb elsajátításának érdekében” a minisztérium úgy rendelkezett, hogy 1947. december 1-jével a nem ukrán és nem orosz tannyelvű iskolákban szüntessék meg az ukrán nyelv és irodalom oktatását.⁶⁷ Az 1950–1951. tanévben fakultatív órakeretben ismét tanították ukrán nyelvet és irodalmat a magyar és román tannyelvű iskolák 7. osztályaiban.⁶⁸

Az 1947. évi augusztusi területi tanügyi értekezlet jegyzőkönyvéhez csatoltan találtak meg azt a kéziratot, amely valószínűleg az első módszertani dolgozat az orosz nyelv tanítása tárgyában a magyar iskolák számára. Szerzője *Dóri József* bótrágyi tanító:

„A törvényes rendelkezések úgy intézkedtek, hogy a gyermekeket az anyanyelvükön való oktatás mellett fokozatosan meg kell tanítani az állam nyelvére – az orosz nyelvre is. Azoknak a tanítóknak tehát, akik magyar iskolákban működnek, az orosz beszédre is meg kell tanítani a magyar nyelven beszélő gyermekeket. Ez nem könnyű feladat, hiszen a magyar iskolák tanítói között többen vannak, akik maguk nem tudnak, jobban mondva csak keveset tudnak oroszul [...] Hogy mit kíván a törvényes rendelkezés, láthatjuk a tantervben. Nem keveset. Kb. 3 000 szót kell elsajátítani a tanulókkal úgy, hogy azokat mondatokba tudja fűzni.”

Az 1947. augusztus 11-én Bótrágyon kelt dolgozat további része ennek mikéntjét taglalja.⁶⁹ Az ukrán nyelv eltörlése a nemzetiségi iskolákban a helyzeten lényegesen nem változtatott. Az 1948–1949. tanévet összegezve a területi közoktatási osztály megállapította:

„azok a tanulók, akik magyar vagy román tannyelvű hétosztályos iskolát végeznek, rosszul beszélnek az orosz nyelvet és ezért nem tudnak továbbtanulni orosz vagy ukrán tannyelvű iskolában. Az 1948–1949. tanévben pl. az ungvári 3. sz. középiskolába 14 olyan tanulót vettek fel, akik magyar tannyelvű iskolába jártak, a tanév végére azonban közülük csak ketten maradtak az iskolában.”⁷⁰ (Az egyikük *Szemrád Emil*, az ungvári egyetem vegyi karának docense, másikkuk *Komjáthy Béla*, aki a paksi atomerőmű vezető szakembereként vonult nyugállományba.)

1952-ben, a „Kárpátontúli terület” iskoláiban folyó oktató – nevelő munkát elemezve, a közoktatási minisztérium leszögezte:

⁶³ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 48., 23. o.

⁶⁴ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 48., 38. o.

⁶⁵ KMÁL. fond R – 165., op. 3., ügy. sz. 18., 87. o.

⁶⁶ Kárpáti Igaz Szó. 1953. 34. szám., 3. o.

⁶⁷ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 24., 140. o.

⁶⁸ KTÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 184., 179. o.

⁶⁹ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 48., 128–129. o.

⁷⁰ KMÁL. fond R – 165., op. 2., ügy. sz. 98., 166. o.

„a legalacsonyabb a tanulmányi átlag az olyan tantárgyakból, mint az orosz és az ukrán nyelv, a matematika.”⁷¹

Az orosz nyelv oktatásának eredményesebbé tétele érdekében 1953-tól a magyar tannyelvű középiskolák számára orosz és ukrán tannyelvű iskolákat indítottak. Az első párhuzamos osztályt a Nagydobronyi Középiskolában szervezték meg (Orosz, 1992. 53. o.). 1963-ra Mezőkaszonyban, Zápszonyban, Bátyúban is voltak orosz osztályok a magyar gyerekek számára. A tanterv ezekben az osztályokban ugyanaz, mint az orosz iskolákban, ám az ukrán nyelv és irodalom helyett magyar nyelvet és irodalmat tanítottak.⁷² Az 1966–1967. tanévben már a magyar tannyelvű iskolák negyedében találhatunk párhuzamos orosz vagy ukrán osztályokat. Ezeknek több mint fele a beregszászi járásra esett, szám szerint 19 (Gát, Jánosi, Muzsaly, Nagybereg, Nagybégány, Mezőkaszony, Mezővári, Bótrágy, Borzsova stb.). Az ungvári járásban hat, a nagyszőlősiében öt, a munkácsiban három, a técsőiében egy ilyen iskola volt. E vegyes iskolák magyar osztályaiban összesen 7 700-an tanultak (Dupka, Horváth és Móricz, 1990; 8. táblázat).

Így fokozatosan megjelentek Kárpátalján az úgynevezett *internacionalista iskolák*, amelyekben egy igazgatóság alatt két, sőt helyenként három nyelven oktattak. Az ilyen iskolák nem magyar nyelvű osztályaiba is rendszerint magyar gyerekek jártak (Orosz, 1992. 53–54. o.) Ezt a fajta oktatási típust (ahol a kisebbségi gyerekeket többségi nyelvű oktatásban részesítik) a szakemberek *befullasztó (submersion) oktatási programnak* nevezik, melynek célja az asszimiláció, a többség nyelvén való egynyelvűség (Göncz, 1995. 68. o., Skutnabb és Kangas, 1997. 25. o.; Kontra, 1997). Azok a kárpátaljai magyar gyerekek, akik az úgynevezett internacionalista iskolák nem magyar tanítási nyelvű osztályaiba jártak, ilyen befúllasztó oktatási programban vettek részt.

8. táblázat. A Tiszacsomai Középiskola tanulóinak létszáma az 1986–1987. tanévben

Osztályok	Magyar tagozat	Ukrán tagozat		Orosz tagozat	
	Létszám	Létszám	Ebből magyar	Létszám	Ebből magyar
I.	32	35	18	69	66
II.	15	27	9	49	47
III.	25	20	10	28	24
IV.	37	24	18	21	16
V.	29	26	7	25	21
VI.	29	24	10	14	14
VII.	44	23	8	12	9
VIII.	38	17	4	15	14
IX.	43	18	6	10	4
X.	31	9	5	–	–
Összesen	323	223	95	243	215

⁷¹ Zbirnik nakaziv ta rozporjadzseny Minyisztersztva osvziti URSZR, 1952, N 16., 6.

⁷² KMÁL. fond R – 165., op. 2. ügy. sz. 46., 22. o.

A magyar falvakban létrehozott internacionalista iskolák nem magyar osztályaiba különböző kedvezményekkel, illetve a könnyebb boldogulás ígérétevel csábították a gyerekeket, pontosabban a szülőket: például évről-évre ezek az osztályok kerültek a dél-előtti váltásba, a magyar osztályok pedig a másodikba; ide helyezték a legjobb tanárokat; a jobban felszerelt tantermekben tanulhattak; az ide járó gyerekek előnyt élveztek az út-törő- és más táborok beutalóinak elosztásánál (Orosz, 1992. 54. o.).

Bár az 1963-64-es tanévben összesen már száz iskolában tanulhattak a magyar gyermekek anyanyelvükön, ez a szám a későbbiekben fokozatosan csökkent. 1968-ban 93 iskolában volt egyedüli tanítási nyelv a magyar – 18 közép-, 58 általános, 17 elemi iskolában, a tanulók száma ekkor 22 807, a tanítóké 1 433, 1978-ban az összevonások miatt már csak 72 magyar tanintézet működik. 1981-ben pedig 62.

A beregszászi járásban 1967–1988 között kétnyelvűvé (magyar-ukrán) vált a borzsovai, a csetfalvai, a haranglábi, a mezővári, a sárosoroszi, a nagybégányi és a beregdédai, három tannyelvűvé (magyar-orosz-ukrán) a tiszacsomai iskola. Megszűntek a bakosi, a gecsei, a homoki és a balazséri iskolák. A halábori általános iskolát pedig elemivé minősítették vissza. Ugyanakkor megnyíltak a makkosjánosi (ukrán-magyar tannyelvű) és a beregszászi 8. sz.⁷³ középiskolák.

A beregszászi járás 50 iskolájában az 1989–1990-es tanévben 13 265 fő volt a tanulók létszáma. Ebből 9 631 magyar nemzetiségű, 3 128 ukrán, 426 orosz, 779 cigány, 80 egyéb. A tisztán magyar tannyelvű 35 iskolában 6 969 magyar nemzetiségű, 52 ukrán nemzetiségű, nyolc orosz és 80 egyéb nemzetiségű diák tanult. Az ukrán tannyelvű iskolákban (osztályokban) 2 574 ukrán, 64 orosz és 1 417 magyar nemzetiségű tanuló volt. Az orosz tannyelvű iskolákban illetve osztályokban pedig 354 orosz, 502 ukrán és 1 245 magyar nemzetiségű diák volt. A Beregszászi 2. sz. Középiskolában, amely a járás egyetlen különálló orosz tannyelvű tanintézete volt, az 1 017 tanulóból 290 orosz, 341 ukrán és 382 magyar nemzetiségű (Veres és Popovics, 1999; 9. táblázat).

1989-ben a terület 14 magyar tannyelvű elemi iskolájában mintegy 400 gyerek tanult. Általános iskolánk 26 volt (4 628 tanulóval), a középiskolák száma 11-et tett ki (4 753 tanulóval). Sok helyiségben úgynevezett „internationalista” iskolák működtek, két vagy három tanítási nyelvvel. Hat általános iskolában a gyerekek magyar-orosz, kilencben magyar-ukrán nyelven tanultak. A középiskolák közül tizenhatban kétnyelvű (magyar-orosz, illetve magyar-ukrán), háromban háromnyelvű (magyar-orosz-ukrán) volt az oktatás. Az 1989–1990. tanévben 84 iskolában oktattak magyar nyelven, ebből viszont csak 53 volt „tisztán” magyar tannyelvű iskola a 14 orosz, 10 román és 564 ukrán tannyelvű mellett (10. táblázat).

A magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma az 1988-1989-es tanévre 17,1 ezerre csökkent (a 60-as évek 21 ezres létszámáról), járásokra lebontva a beregszászi járásban 28,6%-al, a nagyszőlősi járásban 20,9%-al, az ungvári járásban 8,4%-al, a huszti járásban 29,7%-al. Ugyanakkor a beregszászi járásban például, amely az egyetlen járás a területen, ahol a magyar nemzetiségűek többségben élnek, az orosz-magyar tannyelvű iskolák tanulóinak 60,8%-a, az ukrán-magyar tannyelvű iskolák tanulóinak 35%-a, Beregszászban az orosz-magyar iskolák tanulóinak 36%-a és az ukrán-magyar iskolák tanuló-

⁷³ Jelenleg Mikes Kelemen Középiskola

inak 25%-a volt magyar nemzetiségű. Feltehető tehát, hogy több mint 20 000 fiatal tanult anyanyelvén a 80-as évek végén (Botlik és Dupka, 1991).⁷⁴

9. táblázat. Magyar iskolahálózat a Beregszászi járásban 1945–1990 között

A helység neve	Az iskola jellege	Mikor szervezték az iskolát			A tanulók összlétszáma 1989/90-es tanévben		A tanulók megoszlása a különböző tannyelvű osztályokban		
		Elemivé	Általánossá	Középiskolává	Létszám	Ebből magyar	Magyar	Ukrán	Orosz
Asztély	e	1945			22	22	22		
Badaló	á	1945	1948		163	163	163		
Bakos *	k								
Balazsér *	á		1951						
Bátyú	k		1945	1954	552	412	355		197
Beregszász 6. számú	á	1945	1950		258	258	258		
Beregszász 7. számú ^o	á	1948	1958		295	36	295		
Beregszász 8. számú	k	1950	1958	1973	302	302	302		
Beregszász 9. számú	á	1945	1949		124	122	124		
Beregszász 3. számú ^v	k	1945	1951	1966	239	239	239		
Beregszász 4. számú	k		1945	1953	732	732	732		
Beregszász bentlakásos			1951		277	122	155	122	
Bene	á	1945	1948		121	121	121		
Beregdéda	á	1945	1949		180	168	168	12	
Beregsom	á	1945	1951		148	148	148		
Beregújfalú	á	1945	1948		192	176	176	16	
Borzsova	á	1945	1951		166	162	166		
Bótrágy	á	1946	1951		211	156	110	101	
Csetfalva	á		1946		58	58	58		
Csonkapapi	á	1945	1949		147	147	147		
Gát	k		1946	1969	462	457	383		79
Gút	á	1946	1964		174	169	169	5	
Halábor	e	1986	1945		23	23	23		
Harangláb	á	1945	1949		84	74	72	12	
Hetyen	á	1945	1961		125	125	125		
Kígyós	á		1946		102	99	102		
Kisbégány	á	1945	1960		140	140	140		
Macsola	e	1945			24	24	24		

⁷⁴ Botlik és Dupka (1991) szerint az 1989–1991-es tanévben Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban 22 870 volt a tanulók létszáma, ebből 19 160 volt magyar nemzetiségű és 17 453 magyar, 3 934 ukrán, 1 483 orosz tannyelvű osztályokba járt.

Nemzetiségi iskolatűgy Kárpátalján (1944–1990)

9. táblázat folytatása

A helység neve	Az iskola jellege	Mikor szervezték az iskolát			A tanulók összlétszáma 1989/90-es tanévben		A tanulók megoszlása a különböző tannyelvű osztályokban		
		Elemivé	Általánossá	Középisikolává	Létszám	Ebből magyar	Magyar	Ukrán	Orosz
Makkosjánosi	k	1945	1950	1977	682	557	267	415	
Mezőkaszony	k		1945	1953	476	468	476		
Mezőgecse	á		1961		136	136	136		
Mezővári	k		1945	1953	544	540	332		212
Nagymuzsaly	k		1945	1978	472	417	255	202	15
Nagybereg	k		1945	1953	510	382	350	160	
Nagybégány	á	1945	1952		216	185	132	84	
Rafajnaújfalu	á	1945	1964		136	136	136		
Sárosoroszi	á	1945	1953		110	110	110		
Tiszacsoma	k		1945	1986	724	602	264	218	242
Zápszony	á		1945		268	266	152		

Megjegyzés: e = elemi iskola, á = általános iskola, k = középiskola

* Bakosban ukrán tannyelvű középiskola működött az 1989–1990-es tanévben, a község elemi magyar tannyelvű iskolája 1970-ben megszűnt.

• Balazséron 1951-ben általános iskola alakult, de a Makkosjánosi Középiskola megnyitásakor megszüntették (Balazsér társközsége Makkosjánosinak).

◊ Cigány nemzetiségű iskola.

▼ A Beresgszászi 3. sz. Középiskolában az 1966-os tanévben összevont ukrán tannyelvű osztályok is működtek, 24 tanulóval (az iskola 1995. óta újra kétnyelvű).

10. táblázat. Az iskolák számának változása Kárpátalján 1987 és 1990 között (Orosz, 1992)

Tannyelv	1987–1988-as tanév				1989–1990 tanév			
	Elemi Iskola	Általános Isk.	Középiskola	Összesen	Elemi Iskola	Általános Isk.	Középiskola	Összesen
Magyar	13	26	11	50	11	29	13	53
Ukrán–magyar	–	9	8	17	–	10	9	19
Orosz–magyar	–	8	7	15	–	4	6	10
Ukrán-orosz–magyar	–	–	3	3	–	–	2	2
Összesen	13	43	29	85	11	43	30	84

Irodalom

A Kárpátaljai Tanügyi Főosztály nyilvántartási és statisztikai kötetei. I–VII. kötet könyvek.

Baráth Mihály (1996): Ha megdobnak kövel ... *Kárpáti Igaz Szó*, június 8., 4.

Benda István és Orosz László (1990, szerk.): *A Beregszászi Magyar gimnázium története*. Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Botlik József és Dupka György (1991): *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged.

Botlik József és Dupka György (1993): *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

Dalmay Árpád (1990): A magyar nyelvű oktatás Beregszászon és körzetében 1945-től napjainkig. In: Benda István és Orosz László (szerk.): *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Dupka György, Horváth Sándor és Móricz Kálmán (1990): *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén*. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

Dupka György (1993): *Emlékkönyv a sztálinizmus áldozatairól (1944–1946)*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

Dupka György (1994): A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján (1910-től napjainkig). In: Kovacsics József (szerk.): *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)*. KSH., Budapest, 164–174.

Fedinec Csilla (1996): A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938 és 1961 között. In: Csernicskó István és Váradi Tamás (szerk.): *Kisebbségi iskolai magyar nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest.

Göncz Lajos (1995): A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 65–81.

Grancsak, I. M. (1997): Magyarok Kárpátalján 1945–1966 között. In: *Az etnikumok egymás közötti viszonyának állami szabályozása Kárpátalján*. Konferencia anyagok, Ungvári Állami Egyetem, 83–97.

Grozdova, I. N. (1971): Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyar lakosság körében. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi kultúra – népi társadalom*. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve V–VI. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Homonnai, V. (1988): *Szovjet Kárpátontúl közoktatásügye*. Kijev–Ungvár, 36. (Ukrán nyelven)

Ignat, A. (1957): *Október fénye*. Uzshorod. (Ukrán nyelven)

Jemec, H. Sz. és Gyacsenko, B. I. (1993): *Kárpátalja cigány lakossága*. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

Kárpátalja településének nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). 1996, KSH, Ungvár.

Kocsis Károly és Kocsisné Hodosi Eszter (1992): *Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében*, Tankönyvkiadó, Budapest.

Kontra Miklós (1997): Kell-e félnünk a kétnyelvű oktatástól? *Korunk*, 1. sz. 75–79.

Maco, N. O. és Luc, O. M. (1997): Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele (az 1989. évi népszámlálás adatai alapján). In: *Az etnikumok egymás közötti viszonyának állami szabályozása Kárpátalján*. Konferencia anyagok, Ungvári Állami Egyetem, 214–234.

Makara, M. és Csavarga, I. (1995): *Nemzeti politika Kárpátalján (Kárpát – Ukrajna 1944 ősz)*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 51–53.

Makara, M. (1995): *Út, amely az újraegyesüléshez vezet (Kárpát – Ukrajna, 1944–1946)*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 29–58.

Nemzetiségi iskolatügy Kárpátalján (1944–1990)

- Matveeva, Anna, Neil Melvin és Suzanne Pattle (1997): The Commonwealth of Independent States. Ukraine. In: *World Directory of Minorities*. Minority Rights Group, London, 317–321.
- Miscsenko, Sz. O. (1975 szerk.): *Boldogság felé. (Kárpáton túl vázlatos történelme.)* Kárpáti Kiadó, Uzshorod.
- Orosz Ildikó (1992): Non scholae, sed vitae... A kárpátaljai magyar nyelvü oktatás helyzete 1944 után. In *Extra Hungariam. A hatodik Síp antológiája*. Hatodik Síp, Budapest – Ungvár, 52–63.
- Ortutay Elemér (1990): A kárpátaljai görög katolikus egyházzról., *Hatodik Síp*, június 2. sz., Budapest – Ungvár, 20–31.
- S. Benedek András (1994): A magyarok Kárpátalján. In: Kovacsics József (szerk.): *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)*. KSH, Budapest. 175–178.
- S. Benedek András (1995): *Kárpátalja története és kultúrtörténete*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest.
- Skutnabb és Kangas, T. (1997): *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Veres Gábor és Popovics Vladimír (1999): *Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991*. Vizhibu, Beregszász.
- Zselicky Béla (1998): *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Budapest.

Gabóda Béla

ABSTRACT

BÉLA GABÓDA: MINORITY SCHOOLING IN SUB-CARPATHIA

In the autumn of 1944 the political situation changed completely in Sub-Carpathia. Under the authority of the Soviet army, a control and executive body called the People's Council was set up, the operation of which focused on justifying Soviet rule. This culminated in accepting „re-unification” as a fact, which had a fundamental effect on the ethnic composition of the region. The new power aimed at rapid and complete assimilation, including Slavic language assimilation. The Hungarian and German population was stigmatised as bearing the burdens of communal guilt, Ruthenians were declared Ukrainians and large scale migration into the region was initiated. Under these political conditions, a transitory period in the 1944/45 academic year can be understood to have occurred only conditionally, because there was no period of tolerance regarding the content of education. Only structural changes were postponed until the summer of 1945. Educational policy was made by the People's Council, which, among its first steps, prohibited the use of textbooks written in „foreign languages” and required those that had been published in the Soviet Union instead. These, however, did not arrive in quantities enough to supply all schools, and students were unable to study from them as they did not know Russian. Hungarian students were made to repeat grades to learn the language. Hungarian academic secondary schooling was abolished and only the Beregszász higher elementary school provided instruction in Hungarian. By the end of the academic year, many teachers had left the country. The authorities realised that a strategy change was required for the purposes of ideological education and re-orientation, which they considered most important. In the period after the war, 1945-46, Hungarian schools were improved and Hungarian language textbooks were published. In the 1950s Hungarian language instruction was improved. Previously mostly undivided, 4-grade elementary schools were replaced by compulsory 7-grade (general elementary) and partly by 10-grade secondary schooling. The first Hungarian secondary schools began operating in 1953/54. The „cultural revolution” was by then complete among Hungarian teens, as well. From the mid-1960s the number of schools with Hungarian-only instruction started to decrease. They were replaced by bi- or tri-lingual (Ukrainian–Hungarian and Russian–Hungarian; Ukrainian–Russian—Hungarian) schools, mostly in the Beregszász area. This tendency can be interpreted as a means of assimilation or, on the contrary, as a parental strategy to emphasise the majority language in order to broaden their children's chances of further education. In two decades the Soviet regime provided the conditions for mother tongue education, but the number of Hungarian schools did not change for a long time after this period. A slow rise began only at the end of the 1980s.

Magyar Pedagógia, **101**. Number 1. 109–132. (2001)

Levelezési cím / Address for correspondence: Gabóda Béla, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Pedagógia és Pszichológia Tanszék, 90200 Ukrajna, Beregszász, Illyés Gyula sétány 1.